

NAPOMENA O KNJIZI

U sjećanje na profesora, učitelja i prijatelja Ivana Macana (1939.–2015.), povodom sedamdesete obljetnice Wittgensteinove smrti (1889.–1951.), stote obljetnice objave TLP (1921./1922.), sedamdesete obljetnice objave FI (1953.) i osamdesete obljetnice prvog spomena Wittgensteina u hrvatskoj filozofiji (1941.)

Ne samo da nije hrabro pisati uvod u Wittgensteinovu filozofiju na jeziku filozofske zajednice koja ima članova manje nego što je bilo Spartanaca protiv Perzijanaca kod Termopila, u kojoj jedva 20-ak zadovoljava minimalnu međunarodnu prepoznatljivost (radovi u međunarodnim publikacijama, citiranost i zapažene zamisli) i tek nekolicina u posljednjih 50-ak godina ima više od par radova i barem jednu knjigu o Wittgensteinu nego je možda i *poremećeno* jer *ono o čemu se ne može pisati mora se ostaviti nenapisano*.

Ako se u takvoj *poremećenoj* zajednici *poremećen* filozof većinu karijere bavi Wittgensteinovom filozofijom i ako više od 20 godina u njoj na materinskom jeziku *nije* objavljen uvod u njegovu filozofiju, onda se iz toga može *derivirati* da ga *treba* napisati. No uvod u bilo čiju filozofiju, a napose u Wittgensteinovu, u takvoj zajednici nije lako napisati ne samo pod vidom *tko* piše jer po definiciji nije pretjerano dobar nego i pod vidom *kome* piše jer koliko god ohrabrujuće djelovao podatak o čak sedam studija filozofije na jedva par milijuna stanovnika, on je u disproportiji s kakvoćom filozofske zajednice. *Zašto* piše, poteškoća je u koju je bolje ne ulaziti jer razloga protiv ne nedostaje, a razloga za nema ni za lijek.

Čemu baš o Wittgensteinu na hrvatskom pitanje je koje traži osobitu kreativnost pri odgovoru. Iako je ovo *uvod u Wittgensteina na hrvatskom jeziku* pa se samim time treba oslanjati na najcitiranije uvode u njegovu filozofiju na svjetskim jezicima objavljenim od najboljih autora kod najboljih nakladnika, ipak je dijelom i *uvod u hrvatskog Wittgensteina* barem u onoj mjeri u kojoj spominje tuzemne autore o Wittgensteinu u posljednjih 80 godina pri čemu su neki od njih među najcitiranijim hrvatskim filozofima. *Uvod u Wittgensteina na hrvatskom jeziku* može biti važan svjetskoj

zajednici kao uvod u njegovu filozofiju na malom europskom filozofskom jeziku. Može biti važan tuzemnoj znanstvenoj, ali i filozofskoj zajednici kao uvod u filozofiju jednog od 20-ak najvećih filozofa u povijesti. Može biti važan i studentima filozofije.

Kakva je *sveza* Wittgensteina i hrvatske filozofije? Nikad nije bio u Hrvatskoj, iako smo bili državljani iste države do dovršetka TLP-a 1918. godine. 1908. iz Berlina u Manchester nosio je knjigu *Novi strojevi* Fausta Vrančića koja je utjecala na njegove patente u Manchesteru. Brat mu Paul bio je poznati pijanist za kojeg su svjetski skladatelji skladali skladbe za jednu ruku (druga mu je amputirana zbog ozljede lakta u Prvom svjetskom ratu), a najpoznatiji je *Klavirski koncert za lijevu ruku* M. Ravela. Nakon koncerta u Zagrebu 1930. bio je voljan pokloniti gradu Meštrovićeve radove iz *Kolekcije Karla Wittgensteina* (koji je financirao Meštrovićev rad u Parizu) u zamjenu za još jedan koncert, ali ga je Zagreb odbio. Među skulpturama je bila i Meštrovićeva bista Wittgensteinove majke Leopoldine (izložena u Zagrebu 2017. godine). Prema dosadašnjim istraživanjima Wittgenstein nije spominjao hrvatske filozofe, a sve do 1941. niti oni nisu spominjali njega. (Krkač 2017) Doduše, posredno je spomenuo Hrvate.

„Riječi „Hvala Bogu! Malo ih je pobjeglo kroz prste Hrvata.“ [Schiller, *Wallenstein, Die Piccolomini*, Čin 1, Scena 2, Isolani s Questenbergom] i ton i odsjaj koji ide uz njih sa sobom čini se zaista nose i zadnju nijansu koja ide uz njih, ali samo zato što ih poznajemo kao dio određene scene. No bilo bi moguće konstruirati sasvim drugačiju scenu oko tih riječi kako bi se pokazalo da osobit duh koji imaju počiva na priči u kojoj se pojavljuju.“ (Z/L 176)

Ukratko, sve je protiv ovog uvoda, a malo toga za njega.

Uz poteškoće nacionalne filozofije tu su i opće poteškoće koje su dijelom međunarodne, a dijelom sadržajne i metodičko-didaktičke. Tijekom zadnjih 50-60 godina objavljeni su deseci uvoda u Wittgensteinovu filozofiju (na njemačkom, engleskom i ostalim jezicima) i danas se mogu vidjeti mnoge pogreške starih uvoda koje noviji nastoje ispraviti. Stariji uvodi koncentrirali su se na TLP i PI/FI, a noviji i na kasnije objavljena djela. Noviji su svakako obuhvatniji i iscrpniji, ali se često kolebaju između biografsko-filozofske priče i prenatrpanog tehničkog i često preosobnog (filozofskog) uvoda u kojem se od šume (autora, škole ili struje) ne vide stabla.

Tumačenja pojedinačnih Wittgensteinovih djela itekako se razlikuju od prije 50 ili 30 godina i danas kao i sveze među djelima (uglavnom zahvaljujući objavljivanju svih Wittgensteinovih rukopisa, *Nachlass*). 99% tih djela danas su *ovako ili onako* dostupna putem interneta i čitatelj može

svjedočiti velikim razlikama među uvodima. Na koncu, svi pojedinačni središnji pojmovi i problemi Wittgensteinove filozofije doživjeli su od 2 do čak 6 različitih tumačenja tijekom desetljeća i među tim tumačenjima nema konsenzusa. Čak i njihov šturi pregled bez poredbe i argumentacije i *kad bi bio moguć teško bismo ga mogli razumjeti*.

Od strane hrvatskih autora od uvoda iz 1992. (Festini), uvoda u teoriju značenja kao jedinu dominantnu i kontinuiranu temu Wittgensteinove filozofije iz 1996. (Macan) i zbornika sa studentskog simpozija o Wittgensteinovoj filozofiji 2003. (Škorić, Somun) na hrvatskom jeziku nije bilo slične knjige (bilo je knjiga o specifičnim pojmovima poput neizrecivog (Periša), izvjesnosti i morfologije (Krkač)).

Na temelju *vremenske razlike* takav je uvod potreban.

Možda postoje i *nevremenski razlozi*. Neki se tiču novih objava rukopisa i predavanja. Neki se tiču novih kritičkih izdanja. Neki novih otkrića. Neki novih tumačenja od 1990-ih do danas. Neki se tiču hrvatskih, prijevoda. Evo nekoliko primjera.

PI/FI su 2009. doživjela 4. kritičko izdanje u kojem više nema podjele na I. i II. dio nego postoji samo glavni tekst, tj. *Filozofska istraživanja* (bivši I. dio) i *Filozofija psihologije: Fragment* (bivši II. dio) u kojem su paragrafi numerirani pa se sad i zasebno navodi (kao PPF/FPF + br. fragmenta, PI/FI 2009).

Na poledini prve stranice rukopisa rane inačice TLP-a otkriven je otisak tinte prethodne prve istrgnute stranice na kojoj je Wittgenstein ispisao prvih 6 središnjih propozicija TLP-a kao jedinstveni argument u kojem svaka sljedeća propozicija slijedi iz prethodne (Pilch 2015).

Objavljena su predavanja (WCL/WCP) u kojima su studenti uz tekst crtali i skice koje je Wittgenstein vjerojatno risao na ploči. Npr. imamo njegov crtež i tekstualno objašnjenje boce za hvatanje muha ili muholovke i tekstualni opis koji značajno pomaže u razumijevanju poznate rečenice iz PI/FI koja tamo stoji bez daljnjeg pojašnjenja, tj. „Koji je tvoj cilj u filozofiji? – Pokazati muhi izlaz iz boce za hvatanje muha.“. Tim je novim izvorom niz mogućih tumačenja značajno reducirano. Objava rukopisa i strojopisa pomogla je da preciznije razumijemo najvažnija mjesta napose iz kasnije filozofije. Primjerice, ranije inačice PI/FI 122 u poredbi s paragrafom iz PI/FI značajno olakšavaju razumijevanje (Venturinha 2010, Schulte 2017). Na koncu, neka su Wittgensteinova djela doživjela enormni procvat među wittgensteinovcima, ali i u široj svjetskoj filozofskoj zajednici. Primjerice OC/OI možda je najdiskutiranije djelo zadnjih 20 godina. Objavljeno je više od 5 knjiga, 1 opsežan zbornik i preko 100 članaka o tom djelu, napose o tzv. napomenama/propozicijama šarki ili panti (njem. *Angeln*, engl. *hinge*) koje se u tom djelu prvi put pojavljuju (vidi Moyal-Sharrock, Brenner (eds.) 2005).

Sve navedeno dobri su razlozi za novi *uvod u Wittgensteinovu filozofiju na hrvatskom* što smo ovdje i počinili, tj. nastojali zadovoljiti potrebu da se uz poznate elemente pod ovim tumačenjima spomenu i novi kao rezultat istraživanja posljednjih 30-ak godina koliko god to bilo naivno u svjetlu početne slutnje.

Recimo nešto o pristupu i žargonu. Tekst smo nastojali pisati bez previše tehničkih detalja koji bi u detaljnijem uvodu svakako uključivali navode mnogih mjesta iz Wittgensteinovih djela, ali i niza ponekad vrlo različitih tumačenja. Nekoliko pojmova smo prikazali detaljnije kako bi čitatelj uočio složenost tumačenja. Također smo nastojali u tekstu na početku navoditi poznate citate iz prevedenih djela, a kasnije uz mjesta iz prevedenih djela i mjesta iz neprevedenih kako bi se čitatelj upoznao sa što većom raznolikošću među svim objavljenim djelima, ne samo s različitim pristupom istoj nego i s novim temama.

Temeljna zamisao ovog uvoda je *0,5 Wittgensteina*, tj. o tome kako je njegova filozofija nedovršena, otvorena, poticajna, dijaloška ili mučna i svađalačka. U tom svjetlu nastojimo slijediti tu zamisao i s *0,5 uvoda u Wittgensteina*. Preostalih *0,5* je na čitatelju. No pitanje je tko su čitatelji ovog uvoda? Tekst je pisan na tromedi skupina čitatelja. Prva su studenti filozofije preddiplomskog, diplomskog i doktorskog studija kojima je iz nekog razloga potreban uvod u Wittgensteina. Druga skupina su znanstvenici ne-filozofi (humanisti, društvenjaci, formalisti (logičari, matematičari, lingvisti i informatičari)) i prirodnjaci koje bi Wittgenstein mogao zanimati. Treća skupina su čitatelji koji nisu ni filozofi niti znanstvenici, a koje zanima uvod u filozofiju jednog od 20 najvećih filozofa u povijesti. Nadamo se kako će svi navedeni u ovoj knjizi pronaći zanimljivosti, ali i poticaj za čitanje izvornih djela i tumačenja, što je na koncu svrha svakog uvoda. Slijeđenje standarda i posebnosti su sljedeće.

Usprkos *uvodničarskom* žargonu na koncu svakog dijela, počevši od uvoda, *udžbenički* smo sastavili pitanja za ponavljanje, teme za istraživanje i eseje i izbor iz podosta *opsežne* literature pružene na *koncu* knjige (ta je *konačna* opsežnost relativna jer ukupan broj bibliografskih jedinica sekundarne literature zasigurno prelazi 8000 jedinica). Malo je vjerojatno kako će se ovaj uvod rabiti kao udžbenik, ali takva pomagala načelno pomažu onome tko pomoć (*terapiju*) treba, a i *udžbenička ambicija smrt je uvodničarske misli*. Spomenuli smo i najpreglednije uvode i preglede Wittgensteinovog života, središnjih djela i ostalih tema njegove filozofije. Ono što nismo dodali u popis literature na kraju svakog dijela deseci su uvoda u Wittgensteinovu filozofiju, ali njihov popis nalazi se u literaturi na koncu knjige. Iako smo ovaj uvod usporedili s 10-ak najpoznatijih uvoda, rječnika i priručnika cjelovite Wittgensteinove filozofije koji su odoljeli zubu vremena, tu poredbu ne držimo relevantnom ovdje iznositi, a i

nešto treba ostaviti recenzentima, kritičarima i svima ostalima koji misle kako je uvod u Wittgensteina moguće napisati drukčije i bolje. Dovoljno je napomenuti kako se ovaj uvod sadržajem u oko 90% poklapa s prosječnim uvodom, rječnikom i priručnikom cjelovite Wittgensteinove filozofije, dok se formom poklapa oko 50%.

Poklapanje od 50% je nisko jer nismo željeli pisati ni rječnik Wittgensteinove filozofije ni priručnik, a ni sažetke svih djela, ni sažetke svih problema, niti prepričavati recimo 10-ak najboljih uvoda, nego pisati baš uvod koji u nekoj mjeri koketira s izvornim djelima, ali mu je temeljna služba uvoditi prema njima i biti-uz-njih, a ne ih zamijeniti ili još gore sve skupa zbiti u predugu knjigu koja ne bi bila uvod, nego enciklopedija. Uvod u filozofiju bilo kojeg od najvećih filozofa u povijesti nije zbir njegovih sabranih djela (hrpe citata kao čitanka), nije brdo referenci na razna djela (hrpe navoda djela), nije kazalo pojmova niti kazalo sveza među pojmovima (medureference), nije popis primarne i sekundarne literature niti indeks literature (hrpe citata raznih tumačenja itd.), nije rječnik filozofije tog filozofa s jedne strane, a niti je uvod u neka probrana djela filozofa koja autori drže najvažnijima, njima se *previše* posvećuju i tumače ih najčešće *samovoljno* s druge strane.

Uvod je samo uvod. Ovaj je uvod – samo uvod u filozofiju Ludwiga Wittgensteina. Pomoć da se prijeđe prag i *uđe kroz vrata*. Možda *prolaz kroz dveri* (kroz koje je jedino moguće biti uveden za razliku od vrata kroz koja se ulazi kako zna reći S. Buzar), a možda samo *pokazivanje prema vratima* pri čemu čitatelj kroz njih mora ući sam. Kako je pisao Wittgenstein – *Ono što čitatelj može učiniti sam prepusti čitatelju*.

U rukopisu Wittgenstein piše: „Filozofska knjiga mogla bi biti nazvana *Čuda džungle*.“ (RP/MS 149, str. 5–6, PO/FP, str. 229). U naslovu *Uvoda* u zbornik *Wittgenstein After His Nachlass* (2010) N. Venturinha uporabio je tu rečenicu, ali ju nije pojašnjavao. (Venturinha 2010:1) Naime, nije jasno što ona znači, ali vjerojatno aludira na raznoliko, zgusnuto životom, čudnovato, čudesno, čudovišno, nepoznato i novo kakva bi filozofija trebala biti po uzoru na džunglu. Ako je to slučaj, onda smo pogodili s naslovom, no koliko on odgovara sadržaju prepuštamo čitateljima, recenzentima i kritičarima. Zanimljivo je da riječ *džungla* dolazi od engl. *jungle*, a to pak od sanskrt. *jaṅgalam* što znači *pustinja*, *pustopoljina* i *divljina*. Riječ *prašuma* (hrv. *stara/netaknuta šuma*, engl. *virgin forest*) u tom smislu bi možda mogla biti bolja, ali džungla je prenapučena životom jer implicira monsunsku ili tropsku prašumu, a ne svaku staru/netaknutu šumu.

Džungla je prepuna čudnih, čudesnih i čudovišnih zvukova, mirisa, okusa, tekstura, boja, oblika i pokreta. Ne zaboravimo prijetee sjene. Možda je filozofija nalik na džunglu. Možda ju treba promatrati, razumjeti i opisati. Takva je džungla nekad bila strana strancu iz daleke i nepoznate zemlje, ali nije takva njezinom susjedstvu ili onome kome je jedini dom.

Dom koji se ovih godina kontinuirano, sustavno i bezočno krči u ime viših ciljeva čime je prestala biti metaforom čudesne ljepote divljine, a postala metaforom čudovišnog razaranja prirodnog koja je takva uglavnom kako bi nas ubila i pojela. Ovaj uvod vjerojatno ima dovoljno nedostataka koje smo propustili primijetiti pa samim tim i ispraviti. Neke od njih jesmo, na čemu se zahvaljujemo neformalnim i formalnim recenzentima, lektoru, uredniku, nakladniku i autoru predgovora koji su kao i uvijek bili vrlo susretljivi. Za sve pogreške snosimo punu odgovornost. Parafrazirajući prethodno – *Ono što mlađi mogu učiniti bolje, prepusti mlađima.*